

Új kihívások, átrendeződő világgazdasági prioritások. Megjegyzések a G-8 2008. évi csúcsertekezlete kapcsán

Inotai András

Egy éve, amikor a legfejlettebb országok 1975 óta rendszeres évi csúcsertekezlete befejeződött Németországban, és elkészült az előzetes program az idei japán csúcsra, a környezetvédelmet kivéve egészen más témák szerepeltek az elképzelt napirenden. A világgazdaságban bekövetkezett változások, és ezek egyre erősödő kölcsönös befolyásoltsága azonban alaposan átrendezte a prioritásokat. A környezetvédelem mellé feliratkozott az energiaválság és az élelmiszerproblema, miközben a háttérben felerősödtek a nemzetközi pénzügyi válság nem csituló hullámai, a gazdasági növekedés jelentős visszaesésével és az infláció felerősödésével kapcsolatos félelmek.

Folytatódó erőviszony-átrendeződések

Ezzel párhuzamosan töretlenül folytatódott a világgazdasági erőviszonyok átrendeződése Ázsia javára. A világ GDP-jének 2007. évi növekményéből Kína egymagában 17 százalékkal részesedett, Oroszország, Brazília és India együttesen további 12,8 százalékot, az olajexportőrök pedig 11,7 százalékot hasítottak ki. Ezzel szemben a GDP volumene alapján továbbra is meghatározó USA 14, az eurozóna országai pedig 14,6 százalékot képviseltek. Vagyis ismételen a fejlődő és feltörekvő országok bizonyultak a világgazdasági növekedés motorjának.

Ez az átrendeződés, amely egyre inkább megfigyelhető a nemzetközi áru-, szolgáltatás- és tőkeáramlásban is, csak fokozatosan érezteti hatását az éves csúcstalálkozók résztvevői körének változásában. Kétségtelen, hogy amíg kezdetben a G-7 (USA, Kanada, Japán, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország Olaszország) és Oroszország összejöveteléről beszéltek, 2008-ban széles körben meghonosodott a G-8 elnevezés, ami egyértelműen Oroszország felértékelődését jelenti. Nem mintha az orosz gazdaság egy főre jutó jövedelme elérte vagy akár megközelítette volna a fejlett országok szintjét, de az orosz

gazdaság, mindenekelőtt az energiaszektor (egyre inkább azonban az orosz beruházási tevékenység és célok is) a világgazdaságot jelentősen befolyásoló tényezővé léptek elő.

Jóval rögzösebb a gazdasági növekedés húzóerejét képviselő feltörekvő országok (országcsoport) elfogadtatásának útja. Igaz, a G-8 értekezlet helyszínére valamennyien hivatalos meghívást kaptak (Brazília, India, Kína, valamint az OECD-tag Ausztrália és Mexikó), akárcsak – sajátos megfontolások alapján – a legkevésbé fejlett országokat képviselő afrikai kontinens (az Afrikai Unió és néhány afrikai ország részvétele formájában). De a G-8 hivatalos tárgyalásain valójában nem vehettek részt, és még kevésbé volt beleszólásuk a csúcstalálkozó napirendjének alakításába. Márpedig nem egy esetben más oldalról közelítik meg azokat a világgazdasági kihívásokat, amelyeknek maguk is aktív alakítói, egyúttal pedig a következmények részesei, nem egyszer elszenvedői vagy kifejezetten áldozatai. Így a környezetvédelemmel kapcsolatos globális feladatokat összekötik a fejlett országokból érkező technológiatranszfer felerősítésének kérdésével, a növekedést a nemzetközi kereskedelem, egyre inkább azonban a tőkeforgalom liberalizálásával (hiszen Kína, India, Brazília és a G-8-hoz tartozó Oroszország is fokozottan érdekelt nemcsak a tőkebehozatalban, de a tőkeexportban is), de a fejlesztési segélypolitika és a fokozottabb egészségügyi támogatás követelésével is. Leginkább azonban azt sérelmezik, hogy miközben egyre nagyobb a világgazdasági súlyuk, a G-8 még mindig nem kezeli őket egyenrangú partnereként. Úgy látszik, hogy a reálszférában végbement és valószínűleg tovább erősödő változások csak lassan képesek fellazítani az évtizedek alatt kialakított merev intézményi kereteket, még inkább pedig az évszázadok során meggyökeresedett mentalitásbeli és viselkedési mintákat, reflexeket.

Világgazdasági dilemmák a G-8 asztalán

A tárgyalásokat „három és fél kérdés” uralta: a környezetvédelem, az energia- és az élelmiszerhelyzet, valamint főként az utóbbi összefüggésben Afrika egyre súlyosbodó gazdasági és társadalmi problémái.

Ezek közül kézzel fogható, de hatásában esetenként csak évtizedek múltán érezhető elmozdulás a korábbi álláspontokhoz képest csak a környezetvédelemben következett be. Egyrészt az USA számára megnőtt e téma jelentősége, és maga Bush elnök jelentett be ambiciózus, de csak 2050-ig megvalósítandó célokat. Hozzáteve, hogy ezek sikerének egyre meghatározóbb feltétele a feltörekvő országok környezettudatos fejlődése, mindenekelőtt pedig Kína és India csatlakozása a globális környezetvédelmi programokhoz. Az utóbbiak globális klímaváltozással kapcsolatos felelőssége is erősödni látszik (már csak a főleg Kínában egyre inkább érezhető környezetterhelés súlyos következményei miatt is), de a fejlettségi különbségekre hivatkozva a fejlett országoktól jóval szigorúbb, esetükben pedig viszonylag laza célok megfogalmazásától és megvalósításától teszik függővé részvételük „minőségét” a kibontakozó nemzetközi programokban. Ugyanakkor az EU tagállamai – Németország kivételével – a korábbiaknál kevésbé szigorúnak tűnnek e vonatkozásban, ami szorosan összefügg nemcsak a folyamatban lévő programoktól való számszerű és időbeli elmarradással, de a környezetvédelem és a gazdasági növekedés, valamint az energiapolitika egymást gyengítő, sőt esetenként kioltó kölcsönhatásaival is.

Az olajárak a 2002. évi 20 dollár körüli szintről folyamatos emelkedés mellett 2006-ban éves átlagban 81, 2007-ben pedig 131 dollárra nőttek (jelenleg 140 dollár felett alakulnak). E rendkívül gyors árnövekedés mögött messze nemcsak a kereslet-kínálati viszonyok alakulása húzódik meg. Sőt, azt lehet mondani, hogy a nemzetközi kereslettel a kitermelés egészében véve lépést tudott tartani, olajhiány sehol nem alakult ki. Az is furcsának tűnhet, hogy az olajárak annak ellenére állítanak fel szinte hetente újabb rekordokat, hogy az amerikai, de egyre inkább az eurozóna gazdasági növekedése is gyengül, és a fejlett világban jelenleg nem tél, hanem nyár van. Az áremelkedés okai sokrétűek. Kétségtelen jelentős szerepe van a kínai (kisebbségi részét az indiai) gazdaság gyorsan növekvő olajkeresletének (amit a termelők és az eladók természetesen a jövőre is kivétítenek), a dollár értékvesztésének (miután az olajárakat dollárban jegyzik), a kereslet szerkezeti átalakulásá-

nak (a klímaváltozás következtében alig van már különbség a téli és nyári fogyasztás között), de az áralakulás szempontjából aligha számszerűsíthető politikai bizonytalanságoknak is (mindenekelőtt az Iránnal kapcsolatos aggodalmak). Lényegesnek tekinthető a nemzetközi pénzügyi válság következtében felerősödött spekuláció is, ami a világgazdaságban felhalmozott megtakarításokat a mélyrepülő tőzsdétől és a bizonytalan banki befektetésektől egyre inkább a nyersanyag-, élelmiszer- és energiapiacok felé tereli (e vonatkozásban még számítás is van: a hordóként 140 dollár körüli olajárban kb. 30 százalékosra becsülik a spekulációs hatásokat, vagyis ezek kiszűrésével az olajár 110 dollár körül kellene, hogy mozogjon).

Az élelmiszerek jelentős részének robbanásszerű növekedésében ugyancsak számos tényező játszik szerepet. Nemcsak a világ élelmiszerkereslete nőtt igen gyorsan az elmúlt években, ismételten mindenekelőtt Kínában, de Indiában és néhány más nagy népességű országban is, hanem jelentősen változott a kereslet szerkezete, amennyiben a magasabb jövedelmek lehetővé tették a gabonafélék felváltását magasabb tápértékű termékekkel (hús- és tejtermékek), amelyek előállításához többszörös gabona-felhasználásra (takarmányra) van szükség, mint amit a közvetlen gabonafogyasztás igényelne. Eközben számottevő mezőgazdasági termelőterületet és termésmennyiséget vontak ki az élelmiszerágazatból, hiszen számos országban, így mindenekelőtt a világ első mezőgazdasági termelőjénél, az USA-ban államilag is támogatott bioetanolprogramok indultak be. Ennek következtében a 2007. évi rekord kukoricatermés egyharmadát „nyelte el” az energiaszektor, vagyis egyes piacokon kínálathiány lépett fel. Ez pedig, a már korábban említett spekulációs törekvésekkel felerősítve, tetemes áremelkedésekhez vezetett. Ez azonban közel sem volt egyenletes a különböző élelmiszerek esetében. 2005 és 2008 közepe között a kukorica ára – dollárban számolva – megháromszorozódott, a szójaé több mint két és félszeresére nőtt, ugyanakkor például a kávéé „csak” 40 százalékkal emelkedett, ami a dollár leértékelődése miatt alig jelent árnövekedést (ezzel párhuzamosan az arany ára megkétszereződött).

Mindenekelőtt az élelmiszerkérdés indokolta a legszegényebb országokat tömörítő Afrika külön meghívását a csúcsertekezletre. Igaz, ez a téma, pontosabban a fejlesztési segélyek 2005 és 2010 közötti megkészszerzése (12,5-ről 25 milliárd dollárra) már a három évvel ezelőtti csúcstalálkozó vállalásai között is szerepelt. Ebből azonban egyelőre alig valósult meg valami, arról nem is beszélve, hogy a dollárban meghatározott összegek az amerikai valuta értékvesztése következtében ma már jóval szerényebb vásárlóerőt

képviselnek, mint amikor az összegekben megállapodtak a legfejlettebb országok. Az igazság kedvéért azt is hozzá kell azonban tenni, hogy a fejlesztési segélyígéret nem volt feltételek nélküli. Az afrikai országoktól az államcsínyektől való tartózkodást, a választások átláthatóvá tételét és demokratikus jellegét, a vissza-visszatérő válságok kezelését és a mindent elborító korrupció visszaszorítását követelte meg – amiből ugyanannyi, pontosabban szinte semmi sem valósult meg, mint a fejlesztési segélyígéretekből.

Világos teendők, korlátozott lehetőségek, ellentmondásos javaslatok

A csúcsertekezlet a klímaváltozással és az élelmiszerhelyeztetel kapcsolatban határozott el konkrét lépéseket. Az előbbi hatásai – bár pozitív irányú elmozdulás történt az előző évekhez képest – csak hosszabb távon érvényesülhetnek (ha...). Az EU egymilliárd eurós élelmiszercsoomagja, valamint a „világraktárak” felállítására vonatkozó javaslatok mérsékelhetik a legszegényebb országok élelmezési helyzetét, de nem kínálnak sem tartós megoldást (ez a helyi termelés fejlesztése lenne), sem hosszabb távon biztonságos ellátást. Ennél is kevesebbet tudnak tenni a legfejlettebb országok az energiaárak gyors letörését illetően. Szaúd-Arábia ugyan még a japán csúcsertekezlet előtt ígéretet tett termelésének 20 százalékos emelésére, az olaj árát – mint fent bemutattuk – messze nem (csak) a normális piaci kereslet-kínálati viszonyok határozzák meg. Márpedig a fejlett országok energiaimportra való ráutaltsága fokozódik. A témát azért sem lehetett egységes nézőpontból megközelíteni, mert a G-8 körében ott ült a világ egyik legnagyobb energiatermelője és – exportőre, Oroszország, amelynek érdekei – természetesen – aligha esnek egybe az energiaimportőrökével.

A G-8 találkozója ismételtén, most azonban a korábbiaknál kiélezettebb és bizonytalanabb helyzetben tette világossá, hogy a kormányok mozgástere, akár globális, akár európai integrációs, akár nemzeti szinten meglehetősen korlátozott. Találhatnak alkalmas eszközöket akut problémák felszíni kezelésére, de tartós megoldásokat aligha kínálhatnak. Ennek beismerése a csúcstalálkozó talán legfontosabb üzenete, amennyiben ezt a gazdasági élet szereplői, vagyis mind a termelők, mind a fogyasztók megfelelően értelmezik. A kormányok pedig mindkét réteget olyan irányba befolyásolják, hogy megfelelő és tartós válaszokat lehessen találni a páratlan kihívásokra.

Termelői szinten megerősödik a takarékoság és az importált energia helyettesítésére irányuló

törekvés. Az előbbi esetében az ipar mozgástere korlátozott, hiszen az energiatakarékosság már két évtizede nemcsak a költséghatékonyság, de a nemzetközi versenyképesség egyre meghatározóbb tényezőjévé vált. Több lehetőség kínálkozik a közlekedés energiaigényének csökkentésére és a felhasznált energiahordozók szerkezetének módosítására (ez azonban már a fogyasztók racionális viselkedését is feltételezi, amennyiben a hangsúly ismét a tömegközlekedésre kerül az egyéni autóhasználat „túlburjánzása” helyett). A leglényegesebb megtakarítás azonban az energia lakossági felhasználásának csökkentésében rejlik, mindenekelőtt az energiatakarékos építkezés (és felújítás) formájában. Azt követően, hogy a megújuló energiaforrásokba vetett, de hatástalanulmányokkal nagyrészt megalapozatlan bizalom megrendült, pontosabban hajótörést szenvedett a „gazdasági racionalitás szikláján”, aligha van más lehetősége a fejlett világnak, mint új, és kevésbé importfüggő (és árérzékeny) források feltárása. Egyrészt várható az olcsó és szinte korlátlan mennyiségben előállítható energia előállításával kapcsolatos kutatások példátlan felgyorsulása (és talán viszonylag gyors eredményessége is). Másrészt egyre több ország jut arra az álláspontra, hogy energiafüggettségének csökkentése nem kerülheti meg újabb nukleáris erőművek létesítését. E téren – és ez is a csúcsertekezlet egyik üzenete – az EU-országok sorában Ausztria és Németország gyakorlatilag magára maradt. Mielőtt azonban a nagy fejlesztések megindulnak, számos kormánynak még le kell írnia a megújuló energiatermelés fejlesztésére kidobott milliárdokat, valamint – és ez sem lesz egyszerűbb – megtörni számos termelő (köztük nem egy „szubvencionált kalandorvállalkozó”), valamint az általuk kialakított érdeklöbbyk és az őket támogató politikusi réteg „megélhetési ellenállását”.

Akut ellátási és termelési válsághelyzetektől eltekintve a kormányok fő feladata nem az, hogy különféle szubvenciók mentőövek kiagyalásával foglalkozzanak, amelyek gazdasági és társadalmi-tudati költségei jóval nagyobbak, mint a remélt-ígért gazdasági haszon. Sokkal inkább arra lenne szükség, hogy megfelelő tájékoztatással és szakmai felkészültséggel világossá tegyék a társadalmak számára, hogy új világhelyzet jött létre, és ehhez nem szubvenciók növelésével és az adók csökkentésével lehet és kell alkalmazkodni, hanem a fogyasztási szokások átalakításával. Vagyis az egymással versengő pártoknak-pártocskáknak nem rövid távú pártpolitikai hatásvizsgálatokat kellene folytatniuk, hanem végre a gazdasági kényszeren és ésszerűségeen alapuló, a megváltozott globális (és európai) helyzetnek megfelelő elemzéseket lenne célszerű letenniük az asztalra. Ennek egyik első és pozitív

példája, hogy Gordon Brown, brit miniszterelnök egy friss angol vizsgálat eredményére hivatkozva közölte, hogy Nagy-Britanniában egy háztartás évente átlagosan 420 font (kb. 120 ezer forint) élelmiszert dob ki a szemétkosárba. Sok drága élelmiszert alapanyagokból otthon is elő lehetne állítani a kereskedelmi ár töredékéért, ha az emberek hajlandók lennének időbeosztásukon változtatni (kevesebb passzív tévénézés, kicsit több konyhai-családi tevékenység).

A legnagyobb befolyással rendelkező országok csúcserőkezelésének számunkra is megszívlelendő üzenete, hogy „állam bácsi” lehetőségei korlátozottak, még ott is, ahol nem jelentkezik sem súlyos költségvetési-újraelosztási problémák, sem gyors felzárkózási-utolérési kényszerek. A hosszabb távú siker nem az állami támogatásban, hanem a termelők (vállalkozói réteg) piacgazdasági követelményekhez való alkalmazkodásában és a társadalom fogyasztási szokásainak és mentalitásának átalakításában jelenhet meg. Ehhez célszerű és érdemes is aktív állami politikát kialakítani. De semmiképpen olyan szubvenciók és árcsökkentő mechanizmusok életbe léptetéséhez, amelyek azt az érzetet keltik, hogy nem kell takarékoskodni és fogyasztási szokásokat változtatni, mert az adott termék „olcsón” (kinek a pénzén?) megkapható. Emellett az ilyen beavatkozás egyértelműen a gazdagabbakat támogatja, akik a magasabb árú termékeket is könnyen meg tudják venni. Végül – főleg gazdaságilag nyitott országokban, és Magyarországon messzemenően ebbe a kategóriába tartozik – a külföldi vevőket támogatja, vagyis a magyar adófizetők által befizetett összeg egy részét a nálunk esetenként gazdagabb (vagy akár szegényebb) országokba utalja át.

A problémákon túl – még súlyosabb következményekkel szembenézve

A csúcserőkezelés valójában vette számba a 2008-ban a világgazdasági fejlődés által napirendre tűzött legfontosabb problémákat. Félő azonban, hogy kevés idő és energia maradt arra, hogy a politikusok rádöbbenjenek, a társadalmakat pedig rádöbbentsék a mai helyzetből szükségszerűen vagy nagy valószínűséggel adódó még súlyosabb kihívásokra, következményekre. Az energia- és élelmiszerválság, de az ezt megelőző, de vele szorosan összefonódó pénzügyi krízis is megerősíti azt a feltételezést, hogy világviszonylatban éppúgy, mint regionális keretekben felértékelődik a „puha biztonság” kérdése. Ha pedig a jelenlegi problémák egyes országokban vagy régiókban nyílt társadalmi feszültségekhez, robbanáshoz, elhúzódó válságokhoz vezetnek, akkor a „kemény biztonság” kérdései kerülhetnek előtérbe. Ebben az összefüggésben kell vizsgál-

nunk a mezőgazdaság és az élelmiszer, az energiapiac és nem utolsósorban a környezetvédelem kölcsönhatásait. Európa – és Magyarország – számára nemcsak ellátási prioritásokat lehet és kell meghatározni (energia). Nemcsak a következő évek-évtizedek mezőgazdasági politikájáról van szó, amellyel kapcsolatban a tartósan magas élelmiszerárak következtében (is) napról-napra szaporodnak a racionális érvek a gyökeres átalakítás, pontosabban a jelenlegi szubvenciók rendszer megszüntetése mellett. Nagy veszteséggel jár, ha utóvédharcokat folytatunk ott, ahol nem tudjuk megakadályozni a változásokat. Hogy az utóbbiak haszonélvezői legyünk, alapvető agrárpolitikai fordulatra van szükség – nemcsak a stratégiában, hanem a termelők fejében és a percpolitikusok viselkedésében is. A klímaváltozás kapcsán pedig valódi globális kihívásokkal szembesülünk, aminek csak felszíni, de drámai következményekkel járó jelensége az erőszak elszaporodása, a terrorizmus térhódítása, a migráció korábban elképzelhetetlen mértékű felerősödése, a társadalmi tolerancia hasonlóan elképesztő mértékű csökkenése.

1975-ben az első olajválság következményeinek megtárgyalására jött létre a fejlett országok (akkor G-7) első csúcstalálkozója. 33 évvel később a kihívások egy része nem változott: energiahelyzet, gazdasági növekedés. De a tárgyalási, még inkább pedig a cselekvési lista újabb és nem kevésbé súlyos kérdésekkel egészült ki. A következő évek (esetleg évtizedek) döntik el, képesek-e a legbefolyásosabb országok ellenőrzés alatt tartani a gazdasági folyamatokat, nem is beszélve a fenntartható fejlődés követelményeinek kialakításáról. Ami biztosra vehető, hogy ez nem fog sikerülni, ha a feltörekvő országokat nem vonják be egyenrangú partnerként a globális kérdések megvitatásába és megfelelő közös cselekvési programok kidolgozásába és végrehajtásába. Még biztosabb azonban, hogy az új kihívásokra csak a társadalmi tudat és viselkedés jelentős átalakításával lehet megfelelő választ találni. Szubvenciókkal, adócsökkentéssel és olcsó ígéretésekkel biztosan nem. Ez a világfejlődés üzenete. És természetesen van magyar áthallása.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők és letölthetők a www.vki.hu honlapról